

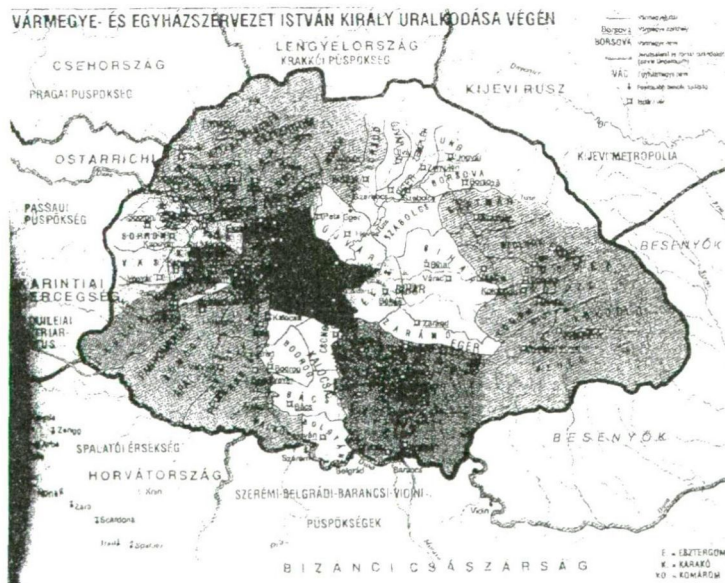
MARUZSA ZOLTÁN: A Vajdaság mint történeti régió

1. Bevezetés

A Vajdaság szó használata a magyar történeti irodalomban, de különösen a közéletben és a politikában meglehetősen gyakori, különösen a határon túli magyarsággal összefüggésben. Igaz, az utóbbi években a tudatos nemzeti gondolkozású körökben a Délvidék kifejezés is terjedőben van. A kérdésre, hogy pontosan mit is jelent a Vajdaság kifejezés, általában azt a választ kapjuk a közembertől, hogy az alatt a régi királyi Magyarországnak a Szerbiához vagy Jugoszláviához csatolt egykori déli területeit értjük (Gulyás L. 2007/a). Ez természetesen nagy vonalakban igaz is, de úgy vélem, érdemes megvizsgálni a fogalommal jelölt régió területi változásait az elmúlt évszázadokban. A területi változásokat minden esetben térképen jelöltem meg, melyet történelmi összefüggéseiben értelmeztem is.

2. A „Vajdaság” kifejezés a középkori Magyarországon

A Vajdaság kifejezéssel a történeti munkákban a középkorban Magyarország déli területeivel kapcsolatban nem találkozunk; a korszak magyar államjogi berendezkedése csak az erdélyi vajda intézményét említi. A déli végeket általában még csak nem is a manapság reneszánszát élő Délvidékként emlegetik, a korabeli elvezetése általában Alvidék (Papp R. 2005), ez azonban közigazgatásilag nem szerveződik meg, a vármegyék közül sem világos, hogy pontosan melyek tartoznak bele ezen gyűjtőfogalomba, de Bács, Keve, Krassó és Valkó feltételezhetően igen. Az egyházszervezet sem ismer ilyen területi egységet: a Vajdaság későbbi területén a kalocsai érsek és a csanádi püspök osztozott. A terület népessége alapvetően magyar, mely a 15. századtól egyre több a török elől menekülő népcsoportot fogad be.

Forrás: Magyarok krónikája

3. A „Vajdaság” a török hódoltság korában

A kifejezéssel a török hódoltság korában sem találkozunk, 20. századi területe megosz-
lott a török közigazgatási egységek között: a Bácska és a Szerémség a budai vilajethez, a
Bánság a temesvári vilajethez tartozott (Gulyás L. 2007/a). A területen a magyar lakosság
száma annyira lecsökkent, hogy az északabbi területekkel ellentétben itt még a vármegye-
rendszer is felbomlott. A magyarok helyére délszláv lakosság költözött.

Forrás: Magyarok krónikája

4. A déli határvidék 1699-1848 között

A török kiűzését, a Rákóczi szabadságharcot és a telepítések lezárultát követően Dél-Magyarországon is lassan, fokozatosan, de helyreállt a középkori magyar vármegyerendszer. Kivételt képez a karlócai béke (1699) után két évtizeddel később visszafoglalt területen létrehozott Temesi bánság (1718–1778), továbbá a katonai fenyegetettség miatt a déli határ mentén létrehozott és másfél évszázadig fennálló határőrvidékek területe. Ebben az időszakban alakult ki a terület nemzetiségi sokszínűsége: a török időkben itt letelepedett délszlávokhoz újabb menekültek érkeznek (1690), tömegesen költöztek vissza északabbról a magyarok, a bécsi udvar és egyes birtokosok pedig jelentős számú németet telepítenek le birtokaikon. A magyarok és németek elsősorban a vármegyékben, a délszlávok jelentős része a határőrvidékek területén kiváltságos körülmények között élt.

A KATONAI HATÁRŐRVIDÉK A 18. SZÁZAD VÉGÉN

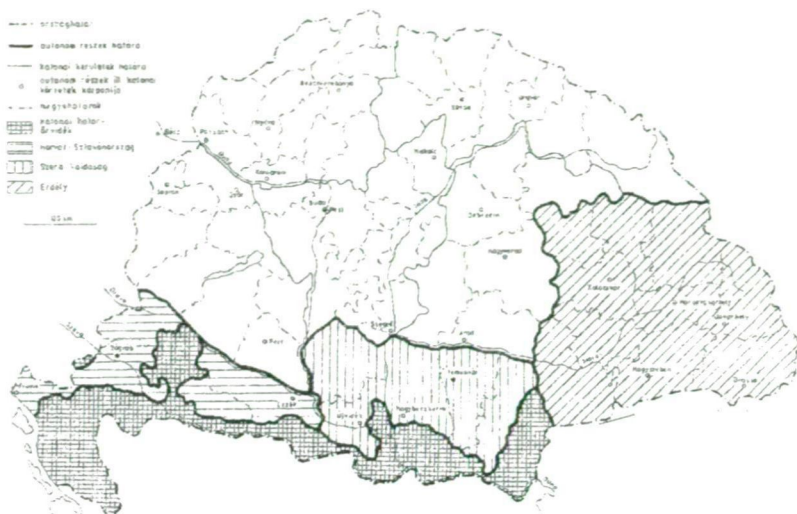
Forrás: Magyarok krónikája

5. A Szerb Vajdaság, a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1848/1849–1860 között

Amikor 1848. március 15-ét követően Magyarországon győzött a polgári forradalom és diadalmaskodni látszott az állampolgári jogegyenlőség eszméje, továbbá felmerült a határőrvidékek felszámolása, a szerbek március 27-i újvidéki gyűlése saját nemzeti létük elismerését, valamint belső ügyeik anyanyelvükön való intézését kérelmezték. Április 14-én Karlócán tartott újabb tanácskozásukon már az önálló Vajdaság megalakítását követelték, amely a határőrvidékek területén kívül a Bácskát, a Temesközt, a Szerémséget és Baranya vármegye délkeleti részét foglalta volna magába (Ress I. 2004). Ezen közigazgatási egység létrejöttét a magyar kormány nem fogadta el, ami váltakozó sikeres harcok kirobbanásához vezetett.

A magyar szabadságharc vereségét követően Bécs Magyarországot több nagyobb területi egységre osztotta fel, 1849. november 18-án többek között I. Ferenc József császár nyílt parancsal Bács-Bodrog, Torontál és Szerém vármegye újlaki és rumai járásából létrehozta a Szerb Vajdaságot, Temes és Krassó-Szörény vármegyékből pedig a Temesi Bánságot (Gulyás L. 2005). A terület a szerbek által 1848-ban követelt Vajdasággal ellentétben nem terjedt ki a határőrvidékekre, illetve nem volt határos Szerbiával. A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság központja Temesvár volt, és öt kerületből állt: a nagybecskerekiből, az újvidékből, a zomboriból, a lugosiból és a temesváriból. A terület 1 426 002 lakosából ekkor 26,9% szerb, 27,9% román, 24,5% német, 15,6% magyar. Bár a közigazgatási egység nevében viselte a szerb megjelölést, annak irányításában a németeknek nagyobb szerepük volt. A hivatalos nyelv a német és az „illír” lett, a gyakorlatban azonban a német (Hegedüs A. 2000).

A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság 1860. december 27-ig állt fenn, ekkor I. Ferenc József császár a magyar elitnek tett gesztusként rendeletet hozott a Szerb Vajdaság és a Temesi Bánság Magyarországhoz való visszacsatolásáról.

A Magyar Szent Korona országainak közigazgatási beosztása 1849-1860

Forrás: Koztes-Európa 1763–1993

6. Dél-Magyarország 1860–1918 között

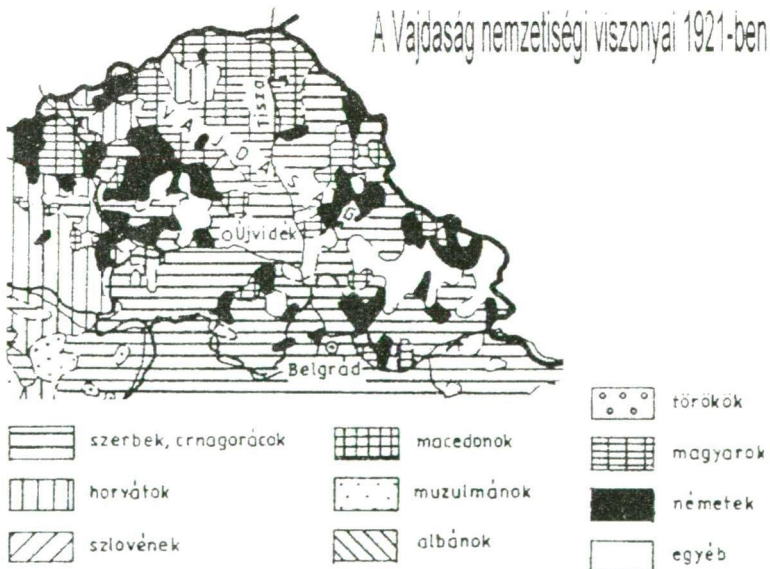
A Szerb Vajdaság és Temesi Bánság felszámolását követően annak területén ismét működni kezdtek a magyar vármegyék, melyekbe a megszüntetett határörvidékek területét is beolvasztották. A Vajdaság megszűnt létezni, mai területének döntő többségét Bács-Bodrog, Szerém és Torontál megyék fedték le. A 19. század második felében a magyar lakosság száma jelentősen megnőtt ezen megyékben.

Forrás: Magyarok krónikája

7. A Vajdaság 1918/1920–1931 között

Az első világháborúban elszenvedett magyar vereséget követően az antant felügyelete mellett Szerbia hadserege szállta meg Magyarország déli megyéit a belgrádi egyezményben (1918) rögzített határig. Bár egyes területekről később vissza kellett vonulniuk (Baja, Pécs), a korábbi Dél-Magyarország jelentős része a trianoni békeszerződéssel (1920) az új délszláv állam része lett (Gulyás L. 1992). A Magyarországtól elcsatolt területeket – természetesen Horvátország nem tartozott ide – nevezték a szerbek Vajdaságnak, mely eleinte önálló tartományként működött a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságon belül (Hegedüs A. 2000, Gulyás L. 2006). A terület nemzetiségi sokszínűségét az 1921-es népszámlálási adatok alapján készült térkép is jól illusztrálja.

Forrás: Köztes-Európa 1763–1993.

8. A Dunai bánság 1931–1941 között

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság 1929-ben kirombanó belső válságát követően átszervezett állam (Jugoszlávia) belső közigazgatási szerkezete is megváltozott (Gulyás L. 2003). A sikeresebb integráció és a szerb nemzetiségi fölény megteremtése érdekében a korábban Magyarországhoz tartozó Vajdaságot felszámolták (1931) és területét az ekkor létrehozott Dunai bánságba olvasztották, mely mélyen benyúlt a Belgrádtól délre fekvő szerb magterületbe (igaz, Belgrád önálló közigazgatási egység volt). A horvát nacionalistáknak ez a megoldás sem tetszett, ezért 1939-ben Horvátország nagyfokú autonómiát kapott Jugoszlávián belül, a Vajdaság egységét azonban nem állították helyre (Romsics I. 1998).

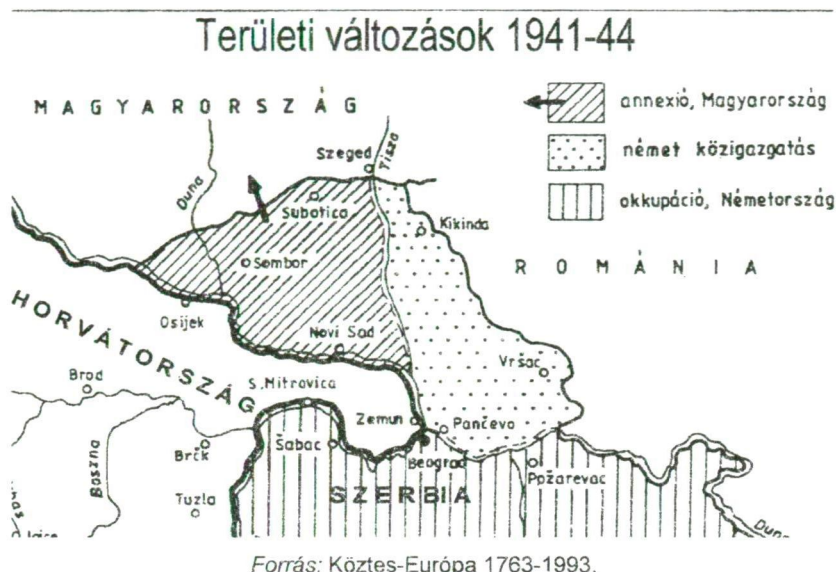

Forrás: Körtés-Európa 1763–1993.

9. A Délvidék visszatérése 1941–1944 között

A két világháború közötti Magyarország revíziós törekvései 1941-ben sikerrel jártak: a német offenzíva után a németekkel kötött egyezség értelmében a Magyarország visszakapta a relatív többségében magyarok lakta Bácskát és a Baranya-háromszöget, valamint a Muravidéket. Ezt a magyar propaganda a Délvidék visszatéréseként aposztrofálta, holott a német relatív többségű, de jelentős magyar kisebbséget is felmutató Bánság a második világháború végéig teljes egészében német katonai közigazgatás alá került (igaz, jogi érte-

lemben Szerbiához tartozott). A német tervezés a Bánságban egy kisebb déli német állam létrehozásának terveivel is foglalkozott. A háború ideje alatt a térségben komoly méreteket öltött a spontán vagy kikényszerített népességmozgás mértéke (Romsics I. 2001).

10. A Vajdaság ismét Jugoszláviában

Mivel Jugoszlávia velünk ellentétben a győztesek oldalán fejezte be a második világháborút, a két ország között ismét helyreálltak az 1937-es határok (Gulyás L. 2007/b). A tartomány nemzetiösszetétele is drasztikusan megváltozott: a németeket a háborút követően lemészárolták vagy kitelepítették, a magyarok száma a véres megtorlások és a menekültek magas száma következtében szintén jelentősen csökkent.

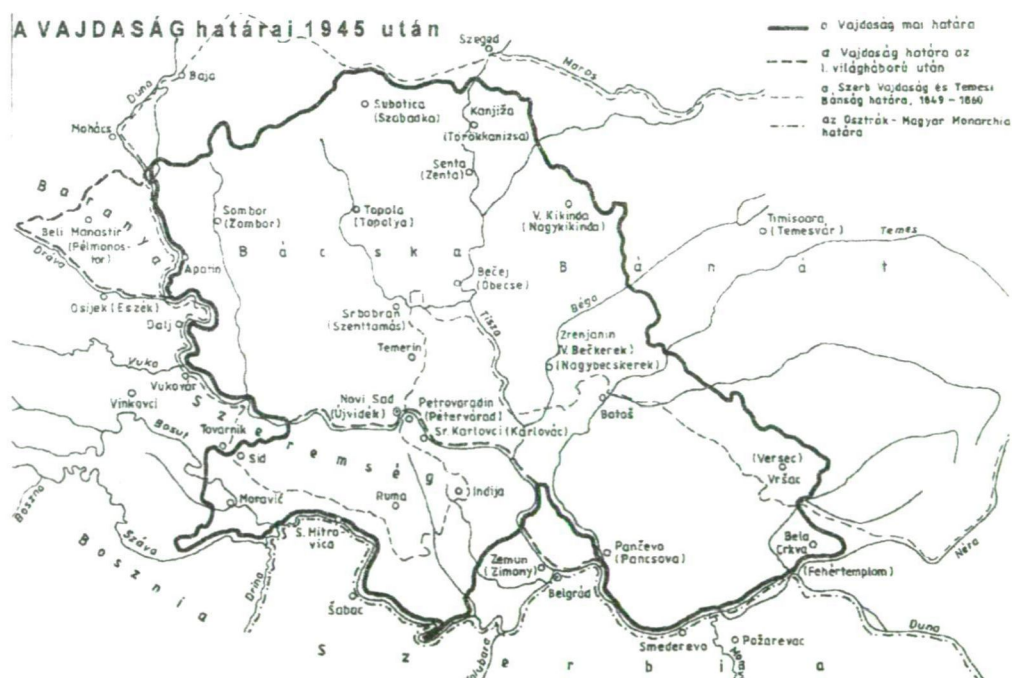
A jugoszláv politikai vezetés már a háború alatt eldöntötte, hogy az országot a két világháború között szerzett rossz tapasztalatok miatt föderatív alapon szervezik újra (Gulyás 2005). Ez ugyanakkor a tagállamok közötti területi racionalizálást is szükségessé tette, mert Horvátország történelmi határai szinte Belgrád belvárosáig nyúltak. Ezért került sor a Horvátország és Szerbia közötti területcserére, melynek során a Baranya-háromszöget Horvátországhoz csatolták, a Szerémséget viszont Szerbia kapta meg, illetve egészen pontosan a szerbiai Vajdasági Autonóm Tartomány. Mindezek eredőjeként a Vajdaság területén a szerbek abszolút többségbe kerültek.

A szövetségi tagállamok közötti határok véglegesnek szánt formájukat 1961-ben nyerték el, amikor Zimony környékét Belgrád közigazgatási területéhez csatolták, némiképpen csökkentve ezzel a Vajdaság területét. Az 1974-es alkotmányreform tovább növelte az autonóm tartomány különállását, melyet azonban a nagyszerb politikát felelevenítő Milosevics hatalomra kerülését követően 1989-ben felszámolt, területi beosztását azonban alapvetően nem változtatta meg, miként a 2000-ben hatalomra kerülő új szerb kormány sem, mely első döntései között állította helyre 1961-es határai között Vajdaság tartomány autonóm státusát (Juhász J. 2005).

Területi változások 1945-1989

A VAJDASÁG határai 1945 után

Forrás: Köztes-Európa 1763-1993.

11. A Vajdaság jövője

Az utóbbi években a Vajdaság nemzetiségi összetétele az erőteljes homogenizálódás irányába halad: a szerb háborús menekültek tömeges letelepedése és a magyarok körében tapasztalható asszimiláció és elvándorlás évről évre csökkenti a kisebbségek arányát, felszámolva ezzel a tartomány különállásának – eddig is megkérdőjelezhető – nemzetiségi bázisát. Amennyiben ez a tendencia folytatódik, a Vajdaság ismét eltűnhet a térség térképéről, hiszen az utóbbi években megerősödött és a Magyarországon ismét terjedő Délvidék kifejezés miatt is gyanakvó nagyszerb irányzatok a különállás ismételt megszüntetését szorgalmazzák. Ezzel szemben a viszonylag homogén északkeleti magyar tömbben megfogalmazódott a Vajdaságon belüli önálló magyar területi autonómia igénye. Természetesen az is elképzelhető, hogy az autonóm tartomány Szerbia európai integrációját követően NUTS2 szintű hivatalos régióvá alakul át. Addig azonban még sok víz kerestül-folyik rajta a Dunán és a Tiszán.

Felhasznált irodalom

- Glatz Ferenc (szerk.) (1996): A magyarok krónikája. Officina Nova Kiadó, Budapest.
- Gulyás László (1992): A magyar-délszláv határ története. Trianoni határaink története IV. KAPU 1992/11. szám 70–75. old.
- Gulyás László (2003): A Vajdaság helyzetének hosszú távú változásai a jugoszláv államosodási folyamatokban 1918-tól napjainkig. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs, 82–93. old.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Délvidék – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Szegedi Tudományegyetem Szegedi Élelmiszeripari Főiskolai Kar. Habilitációs és PhD-előadások. Szeged, 13–26. old.
- Gulyás László (2006): A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. A Délvidék történeti földrajza konferencia. Konferenciakötet. Nyíregyháza, 55–68. old.
- Gulyás László (2007/a): Vajdaság: Történeti áttekintés. Id. mű: Nagy Imre (szerk): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 76–149. old.
- Gulyás László (2007/b): II. világháború alatti amerikai elképzelések a jugoszláv–magyar határ megváltoztatására. Bácsország. 2007/1. szám. 2–6. old.
- Hegedűs Antal (2000): A Vajdaság története 1944-ig. In: Magyarok a világban. Kárpát-medence. Ceba Kiadó, Budapest.
- Juhász József (2005): Jugoszlávia 1945–2000. In: 20. századi egyetemes történet, szerk: Németh István, Osiris, Budapest.
- Pándi Lajos (szerk.) (1997): Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest.
- Papp Richárd (2005): Önszerveződés és kapcsolatok a zentai kistérség településeinek életében. In: Kisebbségkutatás 2005/4. szám.
- Ress Imre (2004): Kapcsolatok és Keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (1998): Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác (2001): Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest.